

Muhammed Enes Topgöl. İsnâdı Okumak, Hadis Tarihinin Anlaşılmasında İsnâdın Rolü
İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları, 2022, 172 Sayfa.

Muhammed Mustafa YILMAZ*

Kitap İnceleme

Makale Türü: Kitap Değerlendirmesi, **Geliş Tarihi:** 01 Haziran 2022, **Kabul Tarihi:** 08 Eylül 2022, **Yayın Tarihi:** 30 Eylül 2022, **Atıf:** Yılmaz, Muhammed Mustafa. "Muhammed Enes Topgöl. İsnâdı Okumak, Hadis Tarihinin Anlaşılmasında İsnâdın Rolü. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İfav) Yayınları, 2022, 172 Sayfa". Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 22/2 (Eylül 2022): 1209-1218.

<https://doi.org/10.33415/Daad.1124350>

Book Review

Article Types: Book Review, **Received:** 01 June 2022, **Accepted:** 08 September 2022, **Published:** 30 September 2022, **Cite as:** Yılmaz, Muhammed Mustafa. "Review of "Muhammed Enes Topgöl. İsnâdı Okumak, Hadis Tarihinin Anlaşılmasında İsnâdın Rolü. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İfav) Yayınları, 2022, 172 Sayfa". Journal of Academic Research in Religious Sciences 22/2 (September 2022): 1209-1218.

<https://doi.org/10.33415/Daad.1124350>

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Hadis Programı, 20281757@stu.omu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0002-9234-0525>.

Öz

İsnâdı Okumak, Hadis Tarihinin Anlaşılmasında İsnâdın Rolü eseri Muhammed Enes Topgöl tarafından 2022 yılında kaleme alınmıştır. Bu eser özellikle hicri ilk üç asırda meydana gelen isnâdlarda yer alan bilgileri araştırmayı hedeflemektedir. Yazar, bu hedefini Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'i üzerinde gerçekleştirmeye çalışmış, bu çalışmasını "Rivayet Sigaları", "Râvi Nitelikleri" başlıklarıyla ele almış ve bir takım sonuçlara ulaşmıştır. Bu yazı da Muhammed Enes Topgöl'ün ilgili eserinin değerlendirilmesine yönelik yapılmış bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: İsnâd, Rivâyet Sigaları, Râvi Nitelikleri.

Abstract

Reading Isnâd, The Role of Isnâd in Understanding the History of Hadith was written by Muhammed Enes Topgöl in 2022. This work aims to investigate the information contained in the isnâds, which occurred in the first three centuries of Hijri. The author tried to realize this goal on Ahmed b. Hanbal's *al-Musnad*, he dealt with this work under the titles of "Narration Sigas", "Râvi Qualities" and achieved some results. This article is also a study for the evaluation of Muhammed Enes Topgöl's related work.

Keywords: Isnâd, Narration Sigas, Râvi Qualities.

1210 | db

Hadis, isnâd ve metin olmak üzere iki ögeden meydana gelmektedir. Hadis ilminde isnâd konusu bir takım siyasi olaylar nedeniyle hicrî birinci asrın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmış ve bu asrın sonlarına doğru hadisin ayrılmaz bir parçası olmuştur. İsnâdın ortaya çıktığı ilk asırlardan itibaren isnâdın içerisinde kadın, müphem, meçhul vb. râviler ve rivayet lafızları hakkında çeşitli malumatlar bulunmaktadır. Bu malumatlar ise bizlere hem râvilerin cerh ve ta'dîli hem de hadis rivayetinin düzensiz hâlden sistematik bir hâle nasıl geçtiği hakkında bilgiler vermektedir.

Muhammed Enes Topgöl'ün *İsnâdı Okumak* eseri Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned'in* de bulunan örneklem rivayetler üzerinde yazılmış olup Ahmed b. Hanbel'den sahabî dönemine kadar yani doğal rivayet döneminden tedvîn dönemine kadar hadis isnâdlarında bulunan malumatlar incelenmiştir. Rivayet literatürünün tümünde isnâd taramaları yapmak ve bu tarama verilerini analiz etmek iş yükü açısından mümkün olmadığından Topgöl, Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned'ini* örneklem olarak belirlemiş; *el-Müsned'in* Şuayb el-Arnâvut ve ekibi tarafından hazırlanan elli ciltlik tahkikli baskısını esas almıştır. Ayrıca Topgöl, isnâdları yedi tabakaya ayırarak incelemeye çalışmıştır. Bu tabakaların ilk iki basamağını Ahmed b. Hanbel'in hocaları ve onların hocaları, üçüncü ve dördüncü basamağı tâbiîn ulemâsı, beşin-

ci, altıncı ve yedinci basamağını ise sahabîler oluşturmaktadır. Yazar da bu tabakalarda bulunan râvileri ve rivayet lafızlarını incelemiş, böylelikle isnâdı farklı bir bakış açısıyla okumayı amaçlamıştır.

Yazar, çalışmanın yöntemiyle ilgili bilgileri şöyle ifade etmektedir: “Kaydedilen yaklaşık 5000 kadar isnâd üzerinden elde edilen ve sigalar, râvi nitelikleri vb. hususları içeren ve Microsoft Excel’e kaydedilen 60.000’in üzerindeki öge, çalışmanın her iki bölümünün başında yer verilen sorular çerçevesinde farklı açılardan yorumlanmıştır. Öncelikle ilgili veriler “verilerin gözlem sıklığını ve yüzdelere göre dağılımını gösteren bir istatistiksel analiz tekniği” olan frekans analizine tabi tutulmuştur. Frekans analizinde Microsoft Excel’in imkânları yanında net rakamlar, https://www.online-utility.org/text/frequent_words.jsp sitesi üzerinden tespit edilmiştir. Bir sonraki aşamada bu yoğunluk oranları, öne çıkan dönemler, bazı konular ve şahıslar özelinde hadis ilminin gelişim seyriyle irtibatlandırılarak hadis tarihine dair birtakım yargılara varılmıştır. İsnâdlardan elde edilen bilgiler, hadis usûlü eserlerindeki kayıtlarla da imkân ölçüsünde kontrol edilmiş; mevcut verilerle klasik kaynaklarda kaydedilen bilgiler arasındaki uyum/uyumsuzluklara yeri geldikçe temas edilmiştir.”

db | 1211

Topgül, bu eserinde hadisin ayrılmaz bir parçası olan ve temel görevi hadisin güvenilirliğini tespitte imkân vermek olan isnâdı, literal olarak okumanın yanında farklı bir okumaya tabi tutmayı amaçlamıştır. Yazar, doktora tez döneminde isnâdlara yönelik farklı okumanın teklifi ve çabaları hakkında çalışmış, bu çalışması 2018 yılında yayımlanan *İsnâdın Satır Araları*¹ adlı kitabıyla devam etmiş ve nihayetinde elimizdeki bu çalışmayla da yazarın amacı belli bir olgunluğa ulaşmıştır. Ayrıca bu eser, Batı akademisinde pek çok branşta on seneyi aşkın süredir kullanılan, ülkemizde ise henüz çok fazla yerleşmeyen, ilgili ilim dalına ait öğeleri (bu eserde isnâdın içerdiği öğeleri) veri olarak tanımlayan ve dijitalize edip yorumlamayı hedefleyen Dijital Beşerî Bilimler (Dijital Humanities) çerçevesinde yapılmış bir çalışmadır. Böylelikle yazar, isnâdı hadisi muhafaza etmedeki fonksiyonu çerçevesinde incelemek yerine isnâdın barındırdığı öge-

¹ Muhammed Enes Topgül, *İsnâdın Satır Araları*, İstanbul: İFAV, 2018. Bu esere yönelik yapılmış nitelikli bir değerlendirme yazısı için bk. Halit Özkan, “Muhammed Enes Topgül, *İsnâdın Satır Araları*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2018, 220 sayfa, ISBN: 9789755484716”, *İslâm Araştırmaları Dergisi* 44 (2020), 281-285.

leri farklı bir bağlamda, hadis ilminin gelişim seyrini dikkate alarak yorumlamayı hedeflemiştir.

Topgül, genel olarak çağdaş çalışmaların “isnâdlar acaba hadisin sübûtu/otantikliği/sıhhati dışında bir amaç için okunup anlamlı kılınamaz mı?” sorusunun cevabı üzerinde yeterince durmadığını, bunun sebebinin ise metin merkezli tenkit prensibinin yaygınlık kazanması olduğunu belirtmiş; kendi eserinin ise isnâdı, hadis tarihini bazı açılardan anlamlandırırda bir araç olarak gören ve hadislerin sübûtunu bu açıdan destekleyen çalışmalar içerisinde yer aldığını vurgulamıştır.

Yazarın *İsnâdı Okumak ve İsnâdın Satır Araları* eserleri Türkiye’de yeni yapılmaya başlanan çalışmalardır. Yazar bu durumu kitabında da ifade etmiştir (17). Bu ve benzeri çalışmalar, isnâdların içerdiği öğeleri veri olarak tanımlamayı ve dijitalize edip yorumlamayı hedeflemektedir. Yazar, bu gibi yayınların Batı akademisinde on seneyi aşan bir maziye sahip olduğunu, ülkemizde ise yeni yeni çalışmaya başlandığını ifade etmiştir. Bu sebeple ülkemizde isnâd üzerine yapılan çalışmalar, isnâdı farklı bir şekilde okuma yerine daha çok isnâdı hadis tarihiyle ilişkilendirme üzerine yapılmıştır. Mesela, Ali Çelik’in “*Tarih Yazıcılığında İsnâdın Kullanılışı Ya da Rivayetçi Metod*” isimli makalesinde hadis ilminde ki isnâd sistemi ile tarih ilminde ki rivayet metodu karşılaştırılmıştır. Osman Güner’in “*Haberin Kaynağına Ulaşmada İsnâdın Rolü*” isimli makalesinde isnâdın işlevselliği incelenmiş ve hadisin güvenilirliğine olan katkısı anlatılmıştır. Aynı şekilde Cemal Ağırman’ın “*Hadis İlminde İsnâd ve Aktüel Değeri*” yayınında isnâdın hadis metnine olan katkısı incelenmiştir. Ancak isnâdı farklı şekilde okuma amacıyla yazılmış çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmalardan öne çıkanı ise Recep Şentürk’ün “*Toplumsal Hafıza Hadis Rivayet Ağı*” adlı eseri olmuştur. Şentürk, bu eserinde isnâd ağının sosyolojik açıdan incelemeye ve râvilerin ilgili hadisleri hangi bağlamda rivayet ettiklerini tespit etmeye çalışmıştır. Bu hususta öne çıkan bir diğer çalışma Bekir Kuzudişli’nin “*Aile İsnâdları*” adlı eseri olmuştur. Kuzudişli, bu eserinde ilk dönemlerde görülüp tedvinden sonraki süreçte pek görülmeyen aile içi hadis rivayetinin nedenini konu edinmiştir. Böylelikle bu iki eser Topgül’ün isnâdı farklı şekilde anlama amacına katkı sağlamıştır.

Topgül, *İsnâdı Okumak* adlı eserinde isnâdın hadis tarihi bağlamında aktarım sigaları, ravi nitelikleri, bölgesel ağların tespiti ve isnâdın taşıdığı muhtemel erken tarihli metinler üzerinden olmak üzere dört farklı açıdan okunabileceğini belirtmiş; böylelikle o, doğal

süreç ile tedvin dönemi arasında bulunan isnâd hakkında inceleme yapmayı hedeflemiştir.

O, bu amaçla isnâdlar üzerinden; 1-Bilgi alışverişini gösteren tahammül ve eda sigaları üzerinden: rivayetin sistemleşmesi, sözlü rivayetten yazılı rivayete geçiş ve ders keyfiyetlerinin netleşmesi gibi hususlar hakkında birtakım yargılara varılabileceğini, 2-Râvi nitelikleri üzerinden: râvinin kadın, meçhul, müphem olması veya aile isnâdının bir halkasını teşkil etmesi gibi bir vasfa sahip olmasından hareketle rivayetin, cerh-ta'dîl ilminin ve daha da genel olarak hadis faaliyetinin sistemleşme tarihi hakkında oldukça ikna edici sonuçlara ulaşılabilirliğini, 3-Bölgesel ağların tespiti üzerinden: râviler arasındaki rivayet ilişkisinin sayısal olarak analiz edilmesiyle hem genel hem de bölgesel hoca-talebe ağları çözümlenebileceğini, ana ve tâli ders halkalarının netleştirilebileceğini, 4-İsnâdın taşıdığı muhtemel erken tarihli metinler üzerinden: günümüze müstakil olarak ulaşmayan erken dönem cüzlerinin/metinlerinin muhtevaları hakkında bilgilere ulaşılabilirliğini söylemektedir. Ancak Topgül, bu çalışmada yukarıda sayılan konu alanlarından sadece ilk ikisinin ele alınarak etraflı tahlillere tabi tutulacağını, diğer iki konuya ise çalışmanın kapsamında yer verilmeyeceğini ifade etmektedir.

db | 1213

Topgül, kitabını yazmadaki temel hedefini “Hadislerin Allah Rasûlüne aidiyetini tespit etmenin en denetlenebilir zeminini teşkil eden isnâdlar, aynı zamanda hadis tarihinin erken dönemine ışık tutan ilk veriler olarak da okunabilir mi?” sorusundan yola çıkarak şöyle açıklamaktadır: “Çalışmamız giriş düzeyinde de olsa isnâdları sigalar ve râvi nitelikleri bağlamında bir veri olarak okumayı ve sadece isnâdların söylediklerinden hareketle doğal rivayet sürecinden sistemli rivayet sürecine geçişi tasvir etmeyi, böylece hadis tarihine dair bildiklerimizi daha müdellel olarak dile getirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca merkezi, hadis tarihi anlatısında temel bir dönüşümü hedeflemese de bu kitap bizzat isnâd üzerinden yapılacak daha özel etütlerle hadis tarihi ve usûlü hakkındaki yerleşik yargılarda bazı düzeltmelere gidilmesi gerektiğini de iddia etmektedir.” Görüldüğü üzere yazar, hadis ilminin daha sistemleşmediği sahabî ve tâbiîn dönemlerinde oluşturulan isnâd içi bilgilerin, ilk dönem hadis rivayeti hakkında bizlere kanıtsal bilgiler verebileceğini ve bu bilgilerin hadis tarihine katkı sağlayacağını belirtmiştir.

Böylelikle Topgül bu eserini giriş ve iki bölüm olmak üzere yazmıştır.

Giriş bölümünde yazar, kitabın konusu ve metodundan bahsetmekte, ayrıca literatür tahlili yapmaktadır. “Rivayet Sigaları” başlıklı birinci bölümde ise “Kantitatif Veri Sunumu”, “Zamansız Kullanımlar: ‘An’ Sigası Örneği” ve “Hadis Tarihi Bağlamında Siga Analizleri” başlıkları ile bunlara ait alt başlıklardan oluşmaktadır. “Râvi Nitelikleri”ni inceleyen kitabın ikinci ve son bölümü, “Kadın Râviler”, “Meçhul Râviler” ve “Aile İlişkileri” başlıklarını ihtiva etmektedir. Yazar, her iki bölümü müstakil bir kitap bölümü mahiyetinde kabul ederek her bölüme “Giriş” ve “Sonuç/Sonuçlar” başlıkları eklemiştir.

Kitabın “Rivayet Sigaları” başlıklı birinci bölümünde, genel olarak tabakalar arasındaki siga kullanımlarındaki değişiklikler, yazılı-sözlü rivayet üslubunun farklılığı ve hadis rivayetinin sistemli bir hâl alıp almaması bağlamında okunmakta, bizzat sigaların kendisi bir veri olarak notlanıp onların tamamının analizi ile rivayet pratiğinin düzenli bir hâl alma sürecine dair bir dönemlendirme yapılmaya çalışılmaktadır.

Sigaların analizine ayrılan bu bölümde konu, şu soruların cevapları aracılığıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır: 1-İsnâdlarda hangi siga ne yoğunlukla kullanıldı? 2-Tüm sigalar içerisinde en fazla ve en az kullanılan sigalara dair veriler klasik ve modern hadis usulü kitaplarında tahammül ve eda sigaları bağlamında yapılan anlatılarla uyumlu mu? 3-Hangi siga hangi tabakada daha yoğun olarak kullanıldı? 4-Sigalar isnâdlarda hangi kalıplarla yer almaktadır ve bu kalıp farklılıklarına bir anlam yüklenebilir mi? 5-İhbâr veya tahdîs sigalarının kullanımında dönemle uyum arz etmeyen istisnalardan veya râvilere özel kullanımlardan bahsedilebilir mi? 6-İhbâr sigalarının kullanımında coğrafi veya dönemsel faktörler etkili miydi? 7-Rivayet sigalarının tekil ve çoğulluğu ile bunların yoğunlaştığı tabakalar bize hadis tarihi bağlamında ne gibi bilgiler verebilir? 8-Özellikle tekil sigalarda belirli kullanımlardan bahsedilebilir mi? 9-“An” sigasının kullanımındaki olası inkîta şüphesi veriler üzerinden nasıl tahlil edilebilir? 10-Özellikle isnâdın sonuna doğru olan kısımlardaki aynı râviye ait siga değişimleri, râvi tasarrufları bağlamında değerlendirilebilir mi?

Bu sorular ışığında yazar öncelikle “Kantitatif Veri Sunumu” başlığı altında (35) araştırılan konuya ilişkin örneklerden sayısal sonuçlar elde etmiş ve elde ettiği sonuçlar üzerinde istatistiksel ve matematiksel analizler yapmıştır. Ardından da elde ettiği sigalara ait bu bilgileri, bölümün girişinde sorduğu sorular ışığında ve hadis tarihi bağlamında analize tabi tutmuş, elde ettiği sonuçları da

ayrıca “sonuçlar” başlığı altında tekrar zikretmiştir. Yazar, sonuçlar kısmında iki önemli hususu ön plana çıkarmıştır: 1) Kitap müellifine doğru tahdîs ve ihbâr sigaları yoğunlaşmışken bu durum, sahabeyle yakın taraflarda çokça değişiklik göstermiş ancak sahabe tarafında “an” lafzı ve semâ ifadeleri dikkat çekmiştir. 2) Hicri 2. asrın sonları ve 3. asrın başlarında yaşayan muhaddisler, sigalar üzerinde tasarrufta bulunmayı hoş görmemişken sahabe ve tâbiîn tabakalarında bu tarz bir bilinç anlayışı çok nadir olmuştur. Yani bu iki dönemde sigalar değişikliği çokça yapılmıştır. Bu durum, “standartlaştırılmış isnâdlar” kavramıyla ifade edilmiştir. Sahabe ve tâbiîn döneminde bu kavramın mahiyetinden bahsedilememesi ise hadis rivayetinin henüz sistemleşmemesinden kaynaklanmıştır.

Birinci bölümle ilgili son olarak; yazar hem nicel hem de görsel verilerle dönemselleşen ilk râviden son râviye kadar kullanılan rivayet sigalarını okuyucuya göstermeye çalışmış ve bunu güzel bir şekilde ortaya koymuştur. Ancak yazarın bu bölümde fazlaca veri sunması, okuyucunun konunun ana fikrinden uzaklaşmasına neden olabilir. Ancak yazar, belki de bunu öngördüğü için bölümü bitirmeden “sonuç” başlığıyla konuyu kısa bir şekilde özetlemiştir.

“Râvi nitelikleri” ana başlıklı ikinci bölümde yazar, isnâdda bulunan bir râvinin kadın, meçhul, müphem olması veya aile isnâdının bir halkasını teşkil etmesi gibi râvi niteliklerinden hareketle hadis tarihi hakkında birtakım yargılara varmayı hedeflemekte, yani mezkûr râvi tipolojileri çerçevesinde isnâdı tahlil ederek hadis tarihinin gelişim seyrini sunacak bir veri olarak isnâdı okumayı önermektedir. Yazar, bu bölümde konuya hazırlık sorularını ilk bölümdeki gibi bütün olarak değil her başlık altında ayrı ayrı vermiştir. “Kadın Râviler” başlığı altında cevabı aranan sorular şunlardır: 1-Kadın râviler hangi tabakalarda daha yoğun olarak görülürler ve bu, hadis tarihi bakımından nasıl yorumlanmalıdır? 2-Kadın râvilerin genel râvilere oranı ne kadardır? 3-Kadın râvilerin bölgesel dağılımı nasıldır? 4-Kadın râvilerin hocalarının ve onlardan nakilde bulunan kimselerin akrabalık, meçhullük vb. nitelikleri nelerdir? 5- Kadın râvilerin kullandıkları ya da onlara nispet edilen sigalar, dönemdeki kullanımlarla uyumlu mudur? Yazar bu sorular etrafında “Kadın Râviler” konusunda şu sonuca ulaşmıştır: Kadın râviler, hicri 1. ve 2. asırlarda sınırlı sayıda hadis rivayetine katılmışlardır. Kadın râvi eğer sahabîlerden ise bilgi birikimi akrabaları ve diğer ilim tâlipleri tarafından sonraki nesillere aktarılmıştır fakat sahabî dışındaki nesilden ise bilgi birikimi daha çok akrabaları tarafından sonraki nesillere aktarılmıştır.

Yine kadın râvilerin meçhullük oranı, erkeklere nazaran fazla olmuş; hadis ilmi tedvin edildikten sonra ise kadın râvilere isnâdda yer verilmemiş; spesifik konulardaki bilgileri ancak özel irtibatlarla gelecek nesillere aktarılmıştır.

İsnâdların özellikle tâbiîn tabakasında, ismi dışında hakkında bir şey bilinmeyen veya sadece bir iki rivayeti bulunan, ismi racül, şeyh, fülân, imraa gibi ifadelerle ibhâm edilen “Meçhul Râviler”in ele alındığı bir diğer alt başlıkta yazar, “isnâdların rivayet eyleminin düzenli olmadığı döneme tekabül eden kısımlarında meçhul/müphem râvilerin çokluğuna mukabil, tedvini müteakip senelerde râvi niteliklerine dair bir bilincin oluşması ile birlikte bu tarz râvilerin azaldığı” hipoteziyle yola çıkmaktadır. Yazar, bu başlıkta konuyu işlerken meçhul râvilerin isnâdın hangi kısımlarında daha yoğun olarak yer aldığı; bu yoğunluğun hadis tarihi bakımından anlamı; kimlerin meçhul/müphem râvilerden nakilde bulunduğu; meçhul râvilerin ve onlardan nakilde bulunanların hangi coğrafyada yoğunlaştığı gibi sorulara cevap aramakta ve bu sorular çerçevesinde konuyu ele almaktadır. Yazar, “Meçhul Râviler” konusunda sonuç olarak şu hususlara vurgu yapmıştır: Meçhul râviler, daha çok sahabeye yakın olan 4. tabakada öne çıkmışlardır. Tedvin döneminden sonra ki süreçte hadis ilmi sistematik hâle dönüştüğü için meçhul râvilere isnâdda pek rastlanmamıştır. Şayet böyle bir durum olursa da hadis âlimleri oryantalistlerin iddia ettiği gibi isnâda müdahalede bulunmamışlardır. Yazar, son olarak benzer yöntem ve sorularla “Aile İlişkileri” başlığı altında, râvi nitelikleri bağlamında aile içi irtibatla bilgi alışverişinde bulunan kimseleri incelemiş ve bu hususta aile içi bilgi akışının en çok 4. ve 5. tabakalarda görüldüğünü yani sahabe tarafına gidildikçe akraba türlerinin çeşitlendiğini ifade etmiş; aile ilişkileriyle gelen hadislerde ki râvilerin meçhullük oranının daha yüksek olduğunu belirtmiş ve bu durumun düzenli olmayan bir süreçte genel bir olay/soru üzerine rivayet edilen hadislerden kaynaklandığını ifade etmiştir.

İkinci bölümle alakalı olarak yazar, râvinin niteliğini okuyucuya biraz daha açıklayabilirdi. Nitekim *İsnâdın Satır Araları* eserinde yazar, râvinin nitelikleri arasında meslek grubu, şehri, karakteri, fiziki yapısı gibi özellikleri zikretmiştir. Ancak yazar, hem konuyu uzatmamak hem de kafa karışıklığına neden olmamak için ana başlıklar üzerinden konuyu kısaca anlatmak amacıyla diğer niteliklere yer vermemiş olabilir.

Topgül, “rivayet sigaları” ve “râvi nitelikleri” başlıklarından hareketle tedvin dönemine kadar olan süreçte, tedvin döneminde olduğu

gibi düzenli bir isnâd sistemi olmadığını, bu durumun gerek rivayet sigalarında gerek meçhul râvilerin isnâdlarında çokça yer almasında kendini gösterdiğini belirtmiştir. Hatta yazar, bu bilgilerin tedvin döneminden sonraki süreçte değiştirilmediğini de vurgulamıştır. Bu durum ise kitabın en önemli noktası olmuştur. Şöyle ki oryantalistler, hadislerin sahabî ve tâbiîn dönemlerinde karşılaşılan olaylara binâen uydurulduğunu ve bu hadislerin toplumda yer tutabilmeleri için de isnâdların oluşturulup hadislerin merfû yapıldığını iddia etmişlerdir. Dolayısıyla yazar, sahabî ve tâbiîn dönemi isnâdlarında ki bu düzensiz verilerin tedvin döneminden sonra aynen alındığını vurgulamış, böylelikle oryantalistlerin “hadislere isnâdlar sonradan eklenmiştir” iddiasını çürütmüştür. Şayet isnâdlar uydurulmuş olsaydı tedvin döneminde isnâdlarda yer alan karışık rivayet sigaları ve meçhul râviler aynen alınmaz; bunlar mutlaka değiştirilirdi.

Eserin her iki bölümünde de çokça grafik ve tabloların kullanılması -verilerin aktarılması ve eserin görselliği açısından ayrıca kitaba rağbeti artıracığından- kitabın güçlü yönü olarak, kantitatif verilerin aktarıldığı başlıklarda yer alan sayısal verilerin analizinin mümkün olmaması ise kitabın zayıf yönü olarak değerlendirilebilir.

Yazarın Ahmed b. Hanbel’in *el-Müsned*’i üzerinde gerçekleştirdiği bu çalışmadan elde ettiği verilerden yola çıkarak ulaştığı sonuçların çoğunun hadis tarihinde yer verilen genel anlatımlarla çoğunlukla uyduğu tespit edilmesi, var olan bilgilerin ve anlatımların doğrulanması açısından önemlidir. Şöyle ki yazar; *el-Müsned* üzerine yaptığı isnâd incelemeleri sonucundan sahabî ve tâbiîn dönemlerinde sistemsiz hadis rivayeti, bu dönemlerden sonraki süreçte ise sistematik hadis rivayeti olduğunu söylemiş ve bu teorisini rivayet sigaları ve râvi nitelikleri konularıyla ispatlamıştır.

Sonuç olarak Topgül, bu çalışmasını isnâdın içerdiği ögeler üzerinde gerçekleştirmiş ve bunu Dijital Beşerî Bilimler (Dijital Humanities) çerçevesinde yapmıştır. Topgül, isnâdı hadisin bir parçası olması çerçevesinde incelemek yerine onun barındırdığı ögeleri farklı bir şekilde, sigalar ve râvi nitelikleri başlıklarıyla ele almış ve bu ögeleri hadis tarihi bağlamında analiz etmiştir.

Böylelikle *İsnâdı Okumak* eseri ülkemizde hadislerin sübutunu ve isnâdın ögelerini farklı bir şekilde okuyarak destekleyen ilk çalışmalardan olmuş; bu durum ise ilgili esere ayrı bir değer katmıştır.

KAYNAKÇA

Topg l, Muhammed Enes. *İsnâdı Okumak, Hadis Tarihinin Anlaşılmasında İsnâdın Rolü*. İstanbul: İfav Yayınları, 2022.